

TEXTOLÓGIA ÉS TUDOMÁNYELMÉLET

KERTÉSZ ANDRÁS

1. Kiindulópont

Függetlenül attól, hogy a természet vagy a társadalom mely jelenségeit kívánjuk vizsgálni, a tudományos megismerés természete folytán olyan előfeltevésekből kell kiindulnunk, amelyek a következő két jól ismert tulajdonsággal rendelkeznek: (1) mivel a kiinduló tételek bizonyítása *regressus ad infinitum*ba torkollna, intuitíve olyan plauzibilisnek kell lenniük, hogy a fennálló konszenzus alapján, külön bizonyítás nélkül is általánosan elfogadottnak tekinthessük őket; (2) ugyanakkor azonban nem szabad, hogy e kiinduló tételek túlságosan erős feltevéseket fogalmazzanak meg a vizsgálat tárgyára vonatkozóan, mivel ez esetben — a bizonyítás hiánya miatt — eleve korlátok közé szorítanák a vizsgálat irányát; minél erősebb a kiinduló feltevés, annál nagyobb a megalapozatlan végkövetkeztetések veszélye.

Ha a vizsgálat tárgyát *szövegek* alkotják, mindkét követelménynek eleget tesz az a tétel, amely azt mondja ki, hogy mindazok a jelenségek, amelyek valamilyen módon a szövegekkel kapcsolatosak — szövegek létrehozása, közvetítése, befogadása, a szövegek szerkezete, működése stb. — *az emberi magatartás részét alkotják*. E rendkívül gyenge és általánosan elfogadottnak tekinthető kiinduló feltevés, bár első pillantásra triviálisnak látszik, messzemenő, nem triviális következményekkel jár, amennyiben egy lépéssel továbbmegyünk, és feltesszük azt a kérdést, hogy melyek az emberi magatartás meghatározó tulajdonságai.

A kognitív pszichológia, a teoretikus nyelvészet, a kommunikációelmélet, a kognitív tudomány, a mesterséges intelligencia kutatásának jelenlegi állásánál a válasz kulcskategóriája a *modularitás fogalma*. A modularitás fogalmát az irodalomban expliciten használgják, s ezért anélkül, hogy itt módunk lenne jelentésének részletes elemzésére, célszerű arra utalni, hogy legalább kétféle értelemben használatos. Egyfelől *modulnak* nevezzük az *emberi magatartást meghatározó részrendszereket* — így pl. a motorikus, kinezikus, perceptív, auditív, interakciós vagy grammatikai rendszert.¹ Ezeket a részrendszereket a továbbiakban *V-moduloknak* nevezem. Ebben az értelemben a *modularitás hipotézise*, mely az *emberi magatartást vizsgáló tudományok alaptétele*,² a következőt mondja ki.

(VH) Az emberi magatartás egészét V-modulok interakciója határozza meg.

Ezen a ponton elegendő, ha e tételt a V-modulok három tulajdonságával világítjuk meg. Először, a magatartás minden mozzanata *reprezentációk* összességéből áll, e reprezentációkat a különböző V-modulokba tartozó *szabályok* határozzák meg, a szabályokat pedig — ugyancsak az egyes V-modulokba tartozó — *univerzális princípiumok* determinálják.³ Másodszor, minden V-modul *autonóm*, mivel önmagában

zárt, más rendszerektől független, sajátos törvényszerűségeknek engedelmeskedő rendszert alkot. Ez az autonómia azonban *relatív*, mert a V-modulok integrálhatók egymással. Ennek következtében a magatartás mozzanatait nem egyes V-modulok határozzák meg, hanem több V-modul kölcsönhatása. Harmadszor, az egyes V-modulok princípiumai *szabad paramétereket* tartalmaznak. Ezek a paraméterek olyan változók, amelyeket más modulok princípiumaiból származó értékek tölthetnek ki; e *parametrizációs viszonyban* nyilvánul meg a V-modulok relatív autonómiája. Így (VH) leglényegesebb következménye talán az, hogy rávilágít az emberi magatartás egyes területeinek kettősségére. Egyfelől e területeket — pl. a verbális kommunikációt, a vizuális kommunikációt, a multimediális kommunikációt, a munkát, a játékot (ill. ezek részterületeit) stb. — univerzális princípiumok determinálják. Másfelől azonban (VH) az egyes területek vagy mozzanatok specifikumait is megragadja, mivel ezeket az univerzális princípiumokhoz kapcsolódó szabad paraméterek mindenkor kitöltésével magyarázza.

Második jelentésében a *modul* fogalma *tudományos elméleteket* vagy *részelméleteket* jelöl (a továbbiakban *Z-modul*). A Z-modulok egyrészt *autonóm* elméletek vagy részelméletek, de autonómiájuk csupán *relatív*. Ezért integrálhatók egymással és — annak ellenére, hogy alaptételeik, kiindulópontjuk, fogalomrendszerük részben különbözhet — együttműködésük lehetővé teszi adott problémák újszerű megoldásait.⁴ A nyelvészetből származó példák jól ismertek: ebben az értelemben magyarázható pl. a német „Mittelfeld” szórendje egy grammatikai és egy pragmatikai elmélet segítségével, vagy pl. az angol esetrendszer a generatív grammatika almoduljainak, az esetelméletnek és a kormányzás elméletének interakciójával. A Z-modularitás fogalmára építve megfogalmazhatjuk a következő hipotézist.

(ZH) Az emberi magatartást (VH) alapján vizsgáló tudományos elméletek Z-modulok.⁵

Az általános kiinduló hipotézisek megfogalmazását követően röviden be kívánom mutatni azokat a következményeket, amelyek (VH)-ból és (ZH)-ból a textológia számára adódnak.

2. Szövegszerűség

Az első kérdés, amelyre választ kell kapnunk, az, hogy (VH) milyen következményekkel jár a szövegszerűség kritériumaira nézve. Nem kívánok definíciót adni, csupán azon alapelveket rögzítem, amelyek esetleg a későbbiekben elvezethetnek egy definíció megfogalmazásához.⁶

Először, mivel (VH) értelmében abból kell kiindulnunk, hogy a magatartás különböző területeinek mozzanatai reprezentációk olyan konfigurációi, amelyek csak az adott területre vagy csak az adott mozzanatokra jellemzőek, fel kell tételeznünk, hogy a magatartás különböző területeihez tartozó szövegek különböző sajátosságokkal rendelkeznek. Ebből azonnal következik, hogy a szövegszerűség fogalma *nem lehet szubszumtív*, mivel nem lesz mód olyan általános kritériumrendszer meghatározására, amelynek összes követelménye az összes szöveg vagy az összes szövegfajta számára egyaránt teljesíthető. Tehát a szövegszerűség kritériumai szövegtípusonként, szövegenként, a magatartás egyes területeiként, az adott médium vagy média függvényében

különbözőek lesznek. Ez azonban nem vezet a szövegszerűség fogalmának teljes széttagoltságához, s nem jelenti azt, hogy nem adható meg általános szövegszerűségfogalom. Mivel a magatartásmozzanatok specifikumai — tehát az egyes szövegek specifikumai is — szabad paramétereket tartalmazó univerzális pricipiumok összjátékából vezethetők le, és éppen e szabad paraméterek különböző értékekkel való kitöltése a felelős az egyes magatartásmozzanatok különbözőségéért, ezért e pricipiumok formájában megadhatók lesznek mindazok az *általános* feltételek, amelyek a szövegszerűséget meghatározzák. A pricipiumok — és ezzel összefüggésben a szövegszerűség általános kritériumai is — abban az értelemben „aluldetermináltak”, hogy legalább egy szabad — tehát kvantorral nem lekötött — változót tartalmaznak, melynek értéke bizonyos határok között egyéb pricipiumok függvényében szabadon határozható meg. A szövegszerűség kritériumai ezért pontosan annyira lesznek általánosak, hogy megengedjék a szövegek sokféleségét, de ugyanakkor pontosan annyira restriktívek lesznek, hogy az egyes szövegek és szövegfajták sajátosságaira is magyarázatot adhassanak.

Másodszor, nyilvánvaló, hogy az egyes szövegek vagy szövegfajták specifikumait meghatározó, egymással parametrizációs viszonyban álló univerzális pricipiumok különböző V-modulokhoz tartoznak. E sajátosságok meghatározásában döntő az a kérdés, hogy mely V-modulok és milyen módon lépnek egymással interakcióba. Feltételezhető pl. (de nem bizonyított), hogy verbális szövegek esetében elsősorban a grammatikai, a konceptuális és az interakciós V-modul (vö. még BIERWISCH: 1981.) vagy vizuális szövegeknél a vizuális rendszer, a konceptuális és az interakciós V-modul összjátéka határozza meg a szövegszerűséget. A multimediális kommunikáció esetében pedig valószínűleg még több V-modul, így pl. a vizuális, a grammatikai, a motorikus stb. V-modul egyidejű jelenlétével kell számolnunk.

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy egy moduláris textológiának olyan szövegszerűségfogalmat kell találnia, amely eleget tesz a következő szempontoknak: (a) kellőképpen általános, mivel megadja a szövegszerűség univerzális pricipiumait; (b) mivel azonban e pricipiumok szabad változókat is tartalmaznak, s ezért „aluldetermináltak”, a szabad változók mindenkori értékének függvényében meghatározhatók az egyes szövegeknek vagy szövegfajtáknak az univerzális pricipiumok interakciójából levezethető sajátosságai; (c) az egyes szövegfajták esetében ezen interakció különböző V-modulok között megy végbe.

3. Egy moduláris textológia főbb kérdései

Melyek tehát azok a problémák, amelyeket egy (VH)-ra épülő moduláris textológiának vizsgálnia kell? Az eddig elmondottak egyenes következményeként az alábbi problémák várnak megoldásra.

- (1) A vizsgálat tárgyát bizonyos magatartásmozzanatok alkotják. (VH)-ból következően tudjuk, hogy e magatartásmozzanatok nem egyebek, mint reprezentációk konfigurációi, ahol a reprezentációkat szabályok határozzák meg, a szabályok mögött pedig univerzális pricipiumok húzódnak meg. Egy moduláris textológiának arra az alapkérdésre kell választ adnia, hogy egy adott szöveg mint magatartásmozzanat mely reprezentációk összességéként jött létre, és miért éppen az adott

reprezentációk rétegződtek egymásra. Egy moduláris textológia *explanandumát* ezért reprezentációk leírásai alkotják. A válasznak pedig meg kell adnia azon univerzális princípiumokat, amelyek összjátékából a reprezentációk levezethetők. Következésképpen egy moduláris textológia *explanansa* univerzális princípiumok leírását tartalmazza a köztük fennálló parametrizációs viszonyokéval együtt. A cél tehát e sajátosságokat tükröző *textológiai magyarázatok* megfogalmazása.⁷

- (2) (VH) értelmében tudjuk, hogy a keresett princípiumok különböző V-modulokhoz tartoznak. Ezért mindenekelőtt azt kell kideríteni, hogy mely V-modulok összjátékáról van szó az adott szöveg esetében.
- (3) A V-modulok azonosítását követően a következő kérdés az, hogy e V-modulok milyen univerzális princípiumokat tartalmaznak.
- (4) Tudjuk továbbá, hogy a magyarázatra váró reprezentációk a különböző V-modulokhoz tartozó univerzális princípiumok interakciójából vezethetők le, s ez az interakció a szabad paraméterek kitöltésére épül. Az adott esetben szerepet játszó V-modulok és az őket alkotó princípiumok azonosítását követően a kérdés tehát az lesz, hogy a princípiumokhoz milyen szabad paraméterek kapcsolódnak.
- (5) Ha a paramétereket megtaláltuk, azt kell kiderítenünk, hogy mely parametrizációs viszonyok figyelhetők meg, vagyis mely princípium mely paraméterét milyen értékkel kell kitölteni ahhoz, hogy az adott reprezentációk levezethetők legyenek.
- (6) A parametrizációs viszony feltárása, a princípiumok jellegétől függően, elvben két lehetséges eredménnyel járhat: vagy közvetlenül megadja a vizsgált szöveg reprezentációit, vagy pedig azokat a *szabályokat* határozza meg, amelyekből azok egy következő lépésben levezethetők.
- (7) Bármelyik eset áll is fenn, a (6) feladat megoldása elvezet az (1) pontban jellemzett *textológiai magyarázat* megfogalmazásához.

Mely tudományok feladata lehet e kérdések megoldása? Mivel (ZH) értelmében abból indulunk ki, hogy a (VH)-nak megfelelően működő magatartásmozzanatok, így a szövegekkel kapcsolatos jelenségek leírása is Z-modulok formájában történik, ahol a Z-modul fogalmán meghatározott típusú elméletet értünk, az következik, hogy a fent (1)–(7) alatt vázolt problémák megoldása Z-modulok keretében fogalmazható meg. A Z-modulokról tudjuk, hogy olyan elméletek, amelyek bár lényegesen különböznek egymástól, adott problémák megoldása érdekében integrálhatók egymással (anélkül azonban, hogy egyesíthetőségüket is fel kellene tételeznünk). Következésképpen (1)–(7) megoldása különböző Z-modulok, vagyis különböző elméletek integrációjától várható. Mely tudományágakhoz tartozhatnak ezek az elméletek? Nyilvánvalóan azokhoz, amelyek vizsgálati tárgyát hagyományosan azon V-modulok alkotják, amelyek az éppen elemzett szöveg vagy szövegtípus reprezentációinak meghatározásában szerepet játszanak. Így pl. verbális szövegek esetében adott nyelvészeti, kognitív pszichológiai és szociológiai vagy pragmatikai elméletek integrálásáról lesz szó; vizuális szövegek esetében fiziológiai elméletek is szerepet játszhatnak. A lényeges megállapítás az, hogy a mindenkori, megoldásra váró problémák függvényében dönthető csak el, hogy mely diszciplínák együttműködésére lesz szükség. Hasonlóan

„nyitott” válasz adható a következő kérdésre is: ha egy diszciplína elméletek halmazát tartalmazza, s tudjuk, hogy a dolgok jelenlegi állásánál a legtöbb diszciplínában azonos vizsgálati tárgyra vonatkozó, de egymástól különböző és egymással versengő elméletek (Z-modulok) állnak rendelkezésre, akkor az alternatív elméletek közül melyek lesznek azok, amelyeket (1)–(7) megoldásához fel kell használnunk? A Z-modularitás alap gondolata ugyanis éppen az, hogy az egyes elméletek elvben szabadon cserélhetők és hozhatók kapcsolatba egymással — feltéve, ha kapcsolódási pontjaik jól definiáltak, s integrációjuk nem sérti meg a „tudományosság” mindenkori normáit. Tehát mindig azon elméleteket kell kiválasztanunk, amelyek az adott problémák megoldását a legjobban szolgálják. Pl. verbális szövegek vizsgálata esetén a grammatikai Z-modult egyaránt azonosíthatjuk a „discourse representation theory”-val vagy a kormányzás és kötés elméletével (pl. ha célunk bizonyos anaforikus viszonyok feltárása) vagy a lexikai-funkcionális grammatikával stb. Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy (VH) és (ZH) következtében egy moduláris textológia csak különböző diszciplínák, illetve különböző elméletek (Z-modulok) integrációjaként képzelhető el,⁸ de nem lehet eleve meghatározni azon diszciplínák és elméletek körét, amelyek együttműködése szükséges. Ha „textológiának” nevezzük azt a diszciplínát, amelyben ezen integrációs folyamatok eredményeképpen szövegek reprezentációira kapunk magyarázatot, akkor az (1)–(7) alatt vizsgált kérdések egy *diszciplína*, vagyis a textológia körébe tartoznak. Azonban a textológia olyan *integratív diszciplína* lesz, amely egyes, a szövegek szerkezetében, működésében, létrehozásában, befogadásában stb. is szerepet játszó V-modulokat vizsgáló diszciplínák bizonyos eredményeit és módszereit hasznosítja.⁹

4. Modularitás és tudományelmélet

Közelebbi kutatási területem a tudományelmélet. Ezért mindenekelőtt felmerül az a kérdés, hogy milyen tudományelméleti következmények származnak az 1. részben vázolt kiindulópontból.

(VH) közvetlenül meghatározza azt a tudományelméleti keretet, amely alkalmas lehet a textológia tudományelméleti vizsgálatára. Az érvelés egyszerű: ha (VH) értelmében az emberi magatartás egésze V-moduláris felépítésű, és elfogadjuk azt az intuitív kétségtől plauzibilis feltevést, hogy a tudományos megismerés az emberi magatartás része, akkor az következik, hogy a tudományos megismerésnek is V-moduláris felépítésűnek kell lennie. Tehát megkapjuk (VH) *tudományelméleti kiterjesztését*:

(TVH) A tudományos megismerés moduláris felépítésű.

(TVH)-ból kitűnik, hogy meg kell különböztetnünk a V-modularitás több szintjét: a textológia tárgyának, tehát pl. a (nem tudományos) kommunikatív magatartásnak a szintjét (a továbbiakban *S-modularitás*), a textológia szintjét, amely az S-szintre vonatkozó *tárgytudományos* megismerő tevékenységnek felel meg (*TO-modularitás*), valamint a textológiát vizsgáló metatudományos megismerés szintjét (*TM-modularitás*). A TO- és TM-modulok közös vonása, hogy a tudományos megismerés területére tartoznak, ezért e két szintet a *T-modularitás* fogalmával foglaljuk össze. A Z-modulok esetében is analóg módon kell differenciálnunk a tárgytudományos (a továbbiakban *ZO-modularitás*) és a metatudományos (*ZM-modularitás*) szint között: a ZO-modulok tárgyelméleteknek, a ZM-modulok pedig metaelméleteknek felelnek meg. E fogalmi

differentiálás lehetővé teszi, hogy megfogalmazzuk (TVH) három lényeges következményét.

Mivel a ZO- és ZM-modulok egyaránt rendelkeznek a Z-modulok összes tulajdonságával, nemcsak az egyes ZO-modulok integrálhatók egymással, és használhatók ki tárgytudományos problémák megoldására, hanem a ZM-modulok is kölcsönhatásba kerülhetnek ZO-modulokkal. Következésképpen a ZM-modulok, éppúgy, ahogy a ZO-modulok is, elősegíthetik tárgytudományos problémák megoldását. Ebben az értelemben tehát a ZM-modulok a ZO-modulokhoz viszonyítva *konstruktív*ak.

A második következmény azzal függ össze, hogy a ZM-modulok meta-, a ZO-modulok pedig tárgytudományos elméletek, tehát az előbbieket az utóbbiakat mint az emberi magatartás mozzanatait vizsgálják. Mivel a Z-modulok feladata *per definitionem* az emberi magatartás leírása és magyarázata,¹⁰ s ez tipikusan a *szaktudományok* feladatkörébe tartozik, a ZM-modulok is szaktudománynak tekintendők. Tehát: egy moduláris tudományelméletnek *szaktudománynak* kell lennie.¹¹

Végül felmerül a kérdés, hogy amennyiben a metatudomány ZM-moduláris felépítésű, milyen módon kapjuk meg a *metatudományos problémák* megoldását. Két lehetőség kínálkozik. Az első abban áll, hogy a tudományelméleti problémák megoldása azonos szinten álló ZM-almodulok összjátékából jön létre. Erre példa lehet többek között a tudományos megismerés konceptuális és szociális aspektusait vizsgáló ZM-almodulok együttműködése.¹² A második lehetőség az, hogy a ZM-problémák megoldásában a ZO- és ZM-modulok működnek együtt. Ez azt jelenti, hogy a lehetséges tudományelméleti problémamegoldások körét eleve korlátozzák a TM-modulok által vizsgált ZO-modulok sajátosságai. Következésképpen a metaelmélet nem lehet (az analitikus tudományelmélet felfogásának megfelelően) *monisztikus*, hisz a metaelméleti problémamegoldásoknak a mindenkor tárgyelméletek sajátosságaitól kell függniük. Ezért a tárgyelméletek sokfélesége a metaelméleti reflexió soféleségét implikálja. A monisztikus szemléletmódról való lemondásból azonban nem következik, hogy tagadnunk kell a tudományos megismerés univerzálét. (TVH)-ból ugyanis többek között az következik, hogy egy TM-moduláris tudományelmélet elismeri a tudományos megismerés univerzális TO-princípiumainak létét, ugyanakkor a tudományos megismerés sokféleségét, az egyes tudományterületek sajátosságait e TO-princípiumokhoz kapcsolódó szabad paraméterek lekötésével magyarázza. Ez pedig azt jelenti, hogy az analitikus tudományelméletben elfogadott monizmus tétele helyett a *tudományos megismerés relatív pluralizmusát* vallja. Pluralizmusról van szó, mert a megismerés minden területe rendelkezik csak rá jellemző sajátosságokkal; de a pluralizmus relatív, mert a különbségek elvben lehetséges körének határt szabnak a tudományos megismerés univerzális TO-princípiumai.

Mindezek alapján egy olyan moduláris tudományelmélet körvonalazódik, amely (a) TM-moduláris felépítésű, (b) konstruktív (tehát a tárgytudományos problémamegoldást közvetlenül elősegítő) feladatot tölt be, (c) szaktudományos jellegű és (d) a tudományos megismerést relatíve pluralisztikusnak tekinti.¹³

5. Textológia és tudományelmélet

Ha feltesszük azt a kérdést, hogy milyen viszony áll fenn a textológia és szűkebb érdeklődési területem, az imént vázolt moduláris tudományelmélet között, a következő válasz kínálkozik.

A textológiára történő metatudományos reflexiónak alapvetően két lépésből kell állnia. Az első lépés feladata az, hogy a szaktudományosság tétele értelmében a textológiai kutatásokat tudományelméleti szempontok alapján leírja és magyarázza. A relatív pluralizmus tételének megfelelően e leírásoknak és magyarázatoknak számot kell adniuk mind a textológiai kutatások azon sajátosságairól, amelyek más tudományoktól megkülönböztetik, mind pedig a tudományos megismerés azon univerzáléiról, amelyek a textológiát más tudományokhoz kapcsolják. Mivel azonban a szaktudós, tehát a szövegkutató szempontjából e metatudományos reflexiónak akkor van valóban haszna, ha eredményei valamilyen módon hozzájárulnak a tárgytudomány, azaz a textológia eredményességéhez, egy második lépésben szükségessé válik a metatudományos felismerések konstruktív alkalmazása. Röviden összefoglalva: egy moduláris tudományelmélet a szaktudományosság, a relatív pluralizmus és konstruktivitás tétele következtében közvetlenül hozzájárulhat a textológiai problémák megoldásához.¹⁴

6. Tudományelmélet és textológia

Miután kiderült, mit tehet a tudományelmélet a textológiáért, megfordíthatjuk a kérdést, s röviden ráterhetünk arra, mit tehet a textológia egy moduláris tudományelméletért.

Egyrészt, független evidenciaként szolgálhat bizonyos tudományelméleti feltevések mellett vagy ellen. Így pl. igazolhatja vagy cáfolhatja egy moduláris tudományelmélet létjogosultságát.

Másrészt, mivel a tudományos megismerés is szövegek formájában ölt testet, s e szövegek szerkezetének és működésének ismerete fontos metatudományos feladat, a textológia eredményei olyan ZM-modulnak tekinthetők, amely más ZM-modulokkal együttműködve a konstruktivitás elve alapján hozzájárul a tudományos megismerés folyamatainak feltáráshoz.

7. Összefoglalás

A fenti gondolatmenet egyes fejezetei választ adtak azokra a kérdésekre, amelyek a jelen kötet szerkesztői állítottak össze. E válaszok egymondatos összefoglalásai a következőket mondják ki.

- (1) A modularitás hipotéziséből kiindulva lehetőség nyílik egy olyan nem szubzuntív szövegszerűségfogalom kialakítására, amely egyfelől a szövegszerűség univerzális kritériumainak megragadása révén magas szinten általánosít, másfelől azonban *éppen ezen univerzálék* megadása révén válik alkalmassá az egyes szövegek vagy szövegfajták specifikumainak feltáráására.
- (2) (a) Egy (VH)-ra épülő textológia legfontosabb kérdésfelvetései a 3. fejezet (1)—(7) pontjában felsoroltakkal azonosak.
- (b) A textológia olyan integratív diszciplína, amely (ZH) következtében lehetővé teszi, hogy különböző tudományágakhoz tartozó elméleteket a textológiai problémák megoldásának szolgálatába állítsunk.

- (3) Szerves összefüggés áll fenn egy (VH)-ra épülő textológia és egy, jelenlegi érdeklődésem középpontjában álló, (TVH)-n alapuló modularis tudományelmélet között.
- (4) Egy konstruktív, szaktudományos, relatíve pluralisztikus tudományelmélet közvetlenül elősegítheti textológiai problémák megoldását.
- (5) A textológia egyrészt a metatudományos feltevéseket igazoló vagy cáfoló empirikus adatok körébe tartozik, másrészt eredményei hozzájárulhatnak bármilyen tárgytudományos tevékenység metatudományos modellálásához.

Mi tehát szerintem — s ez az utolsó kérdés — a textológia legsürgetőbb feladata? Az iménti összefoglalás alapján a válasz önmagát kínálja. Amennyiben (3) értelmében a textológia mint tárgytudomány és a metatudományos reflexió között szoros kapcsolat áll fenn, s e kapcsolat (4) szerint abban nyilvánul meg, hogy a metaelmélet konstruktív módon hozzájárulhat textológiai problémák megoldásához, (5) alapján pedig abban, hogy a textológia eredményei is hasznosíthatók a metatudomány számára, úgy világos, hogy a (2) (a) alatt említett problémák akkor lesznek megoldhatók, ha sikerül egyértelműen feltárni azokat a *problémamegoldó stratégiákat*, amelyeket (3), (4) és (5) eredményez. Problémamegoldó stratégiák rendszerét *heurisztikának* szokás nevezni. A textológia legsürgetőbb feladatának tehát egy *textológiai heurisztika* kidolgozását tartom.

Jegyzetek

1. E részszerzők tárgyalásához lásd pl. BIERWISCH: 1981., LANG: 1987., BERWICK—WEINBERG: 1984., PYLYSHIN: 1985., GARFIELD (ed.): 1987., MARR: 1982., GREWENDORF—HAMM—STERNEFELD: 1987. stb. Bár a modularitás ebben az értelemben az emberi kommunikációval foglalkozó tudományok kulcskategóriája, közvetlen empirikus bizonyítékok a modulok számát és milyenségét illetően nem állnak rendelkezésre.
2. Az előző lábjegyzetben mondottakkal összhangban nincs közvetlen empirikus evidencia (VH) mellett; de ugyanez elmondható a szakirodalomban (VH)-val szembeállított tétel, a *funkcionalitás hipotézise* esetében is. Ez utóbbi a következőket mondja ki: „Az emberi magatartás egészét egyetlen globális rendszer határozza meg”. A (VH) mellett szóló érvek közvetettek, s elsősorban heurisztikus jellegűek. Ennek fényében (VH)-t a következőképpen lehet parafrázálni: „Az a feltevés, amely az emberi kommunikáció egy *M* aktusát két vagy több különböző (rész)rendszer együttműködéséként ragadja meg, plauzibilisabb, mint az, amely *M*-et egyetlen egységes rendszerből vezeti le.” (VH) plauzibilitásának okaira ezen a ponton nem térhetek ki (de lásd ehhez KERTÉSZ: 1991.). A továbbiakban tehát azt vizsgáljuk, hogy *amennyiben* elfogadjuk (VH)-t, milyen következményekkel kell számolnia a textológia kutatójának.
3. E viszonyra egyszerű példákat hoz többek között BIERWISCH: 1987.
4. KERTÉSZ: 1991. részletes esettanulmányban vizsgálja azokat a tényezőket, amelyek következtében egymástól lényegesen eltérő kiinduló tételekre támaszkodó, relatíve autonóm elméletek integrációja nem vezet ellentmondáshoz.
5. E tétel (VH)-ból következik. A bizonyítás, amelyre itt nem térhetek ki, megtalálható KERTÉSZ: 1991-ben.
6. Mivel nem kívánom megadni a szövegszerűség fogalmának definícióját, hanem csupán egy lehetséges definíció irányelveinek felvázolására teszek kísérletet, nem térhetek ki a szövegszerűség és a szöveg fogalma közti viszony tárgyalására. Feltételezem továbbá, hogy a szövegszerűség kritériumai definiálják a szövegszerűség fogalmát, tehát ez utóbbin a keresett kritériumok összességét értem.
7. Itt nyitva kell hagyni azt az egyébként kardinális kérdést, hogy a keresett magyarázatokban explanandum és explanans között milyen viszonyoknak kell fennállnia. E kérdést részletesen tárgyalja KERTÉSZ: 1991.

8. Megítélésem szerint ebben az értelemben integratív diszciplína pl. egy általános szemiotikai textológia, vö. PETŐFI: 1991.
9. Ebben az értelemben valószínűleg minden, de legalábbis a legtöbb diszciplína integratív; pl. a teoretikus nyelvészet pontosan az itt ismertetett módon integrálja a kognitív pszichológia, a szociológia vagy éppenséggel a textológia eredményeit.
10. Vö. pl. BIERWISCH: 1983., 1987., BIERWISCH—LANG: 1987., REIS: 1985. stb.
11. A *szaktudomány* fogalmát preexplikatív értelemben használok. Jelentésének körülhatárolásához legyen elegendő a szaktudományokat a „tudomány feletti” tudománnyal szembeállítani. Kettejük különbsége az, hogy míg egy szaktudomány a vizsgált terület leírását vagy magyarázatát nyújtja, addig egy tudományok feletti tudomány vizsgálatának tárgyát *igazolni* kívánja. Az analitikus tudományelmélet ebben az értelemben tudományok feletti.
12. E két almodul egymáshoz való viszonyának problémája lényegében a gazdag hagyományokra visszavezethető és néhány év óta ismét a tudományfilozófiai gondolkodás homlokerében álló tudásszociológiai problémákör rekonstrukciója egy moduláris tudományelmélet keretében. A jelenlegi tudásszociológiai vitákhoz lásd pl. BROWN (ed.): 1984. vagy HRONSKY et. al. (eds.): 1988.
13. Az itt nagyon leegyszerűsítve vázolt tudományelméleti koncepciót KERTÉSZ: 1991-ben fejtettem ki, és alkalmaztam a generatív nyelvészetre, s KERTÉSZ: 1991a-ban és 1991b-ben felvettem a textológiára való alkalmazás lehetőségét.
14. E következtetés természetesen gyökeresen ellentmond a hosszú ideig uralkodó tudományelméleti nézeteknek, részletesebb kifejtésére és indoklására azonban itt nincs mód. A tudományelmélet konstruktivitásának gondolatát először FINKE: 1982. vetette fel az irodalomtudományra vonatkoztatva, KERTÉSZ: 1991. pedig egy moduláris metaelmélet konstruktivitását tárgyalja.

Irodalomjegyzék

- BERWICK, R. C.—WEINBERG, A. S.:
1984. *The Grammatical Basis of Linguistic Performance: Language Use and Acquisition*. Cambridge, Mass. MIT Press.
- BIERWISCH, M.:
1981. *Die Integration autonomer Systeme: Überlegungen zur kognitiven Linguistik*. Manuskript, Berlin.
1983. *Essays in the Psychology of Language*. (=Linguistische Studien des Zentralinstituts für Sprachwissenschaft der Akademie der Wissenschaften der DDR, Reihe A. Nr. 114.) Berlin.
1987. *Linguistik als kognitive Wissenschaft: Erläuterungen zu einem Forschungsprogramm*. Zeitschrift für Germanistik 8. 645—667.
- BIERWISCH, M.—LANG, E. (szerk.):
1987. *Grammatische und konzeptuelle Aspekte von Dimensionsadjektiven* (studia grammatica XXVI—XXVII). Berlin, Akademie-Verlag.
- BROWN, J. R. (szerk.):
1984. *Scientific Rationality: The Sociological Turn*. Dordrecht, Reidel.
- FINKE, P.:
1982. *Konstruktiver Funktionalismus: Die wissenschaftstheoretische Basis einer empirischen Theorie der Literatur*. Braunschweig/Wiesbaden, Vieweg.
- GARFIELD, J. L. (szerk.):
1987. *Modularity in Knowledge Representation and Natural Language Understanding*. Cambridge, Mass. MIT Press.
- GREWENDORF, G.—HAMM, G.—STERNEFELD, W.:
1987. *Sprachliches Wissen: Eine Einführung in moderne Theorien der grammatischen Beschreibung*. Frankfurt, Suhrkamp.
- HRONSKY, I.—FEHÉR, M.—DAJKA, B. (szerk.):
1988. *Scientific Knowledge Socialized*. Dordrecht, Kluwer és Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KERTÉSZ, A.:
1991. *Die Modularität der Wissenschaft. Konzeptuelle und soziale Prinzipien linguistischer Erkenntnis*. Braunschweig/Wiesbaden, Vieweg.
1991a. *Megjegyzések egy Általános szemiotikai textológia tudományelméleti hátteréhez*. (Megjelenés előtt.)
1991b. *Ansatz zu einer modularen Wissenschaftstheorie und die „interpretierenden Wissenschaften“: programmatische Bemerkungen*. (Megjelenés előtt.)
- LANG, E.:
1987. *Semantik der Dimensionsauszeichnung räumlicher Objekte*. BIERWISCH, M.—LANG, E. (szerk.): 1987. 287—458.

- MARR, D.:**
1982. *Vision*. San Francisco, Freeman.
- PETŐFI S. J.:**
1991. *Multimediális kommunikáció — szemiotikai textológia*. Kézirat.
- PYLYSHIN, Z. W.:**
1985. *Computation and Cognition. Towards a Foundation of Cognitive Science*. Cambridge, Mass, MIT Press.
- REIS, M.:**
1985. *Amerkungen zu: Manfred Bierwisch „On the Nature of Semantic Form in Natural Language“*. Manuskript, Tübingen.